

Практика застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства *

Відповідно до плану роботи Верховного Суду України Судова палата у кримінальних справах й управління вивчення та узагальнення судової практики вивчили практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства.

Стаття 29 Конституції України регламентує право кожної людини на свободу та особисту недоторканність. Заарештовувати або тримати під вартою особу можна лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 год. повинен перевірити суд. Затриману особу негайно звільняють, якщо протягом 72 год. з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Відповідно до ст. 148 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) запобіжні заходи застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень. Такі заходи застосовуються за наявності достатніх підстав вважати, що зазначені особи будуть намагатися ухилитися від слідства й суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджатимуть встановленню істини у справі або продовжуватимуть злочинну діяльність.

Положення щодо застосування запобіжних заходів визначені у гл. 13 КПК.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 25 квітня 2003 р. № 4 «Про практику застосуван-

ня судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» (зі змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України № 10 від 11 червня 2004 р. та № 15 від 24 жовтня 2008 р.; далі — постанова Пленуму № 4) надав судам роз'яснення щодо вирішення справ цієї категорії.

На рівні міжнародно-правових актів приділяється значна увага захисту таких цінностей, як свобода та недоторканність особи. Цілий комплекс важливих гарантій їх дотримання прямо закріплено у загальних актах, міжнародних пактах, конвенціях та договорах:

- Загальній декларації прав людини і громадянина (1948 р.);
- Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.);
- Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.);
- Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (1990 р.);
- Керівних засадах, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування (1990 р.);
- Мінімальних стандартних правилах ООН поводження з в'язнями (1955 р.);
- Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1975 р.);
- Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1984 р.);
- Зводі принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі (1988 р.);
- Мінімальних стандартних правилах ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням («Токійські правила»; 1990 р.);
- Основних принципах поводження із в'язнями (1990 р.);

* Узагальнення підготували суддя Верховного Суду України **С.М. МИЩЕНКО**, начальник відділу узагальнення судової практики управління вивчення та узагальнення судової практики **Л.В. ГАВРИЛОВА** та головний консультант цього управління **В.В. АНТОШУК**.

- Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»; 1985 р.);
- Конвенції про права дитини (1989 р.);
- Правилах ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.);
- Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.; далі — Конвенція);
- Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи (65)11 від 9 квітня 1965 р. «Взяття під варту»;
- Рекомендації R (80) 11 від 27 червня 1980 р. «Про взяття під варту до суду»;
- Європейській Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987 р.);
- Паризькій хартії для нової Європи (1990 р.) тощо.

Аналіз статистичних даних

Згідно зі статистичними даними Державної судової адміністрації України у 2009 р. на розгляд до судів надійшло 45,3 тис. подань органів досудового слідства про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що на 1,7 % більше порівняно з 2008 р. Суди розглянули 45,1 тис. подань, що на 1,3 % більше, ніж у 2008 р., з яких задоволено 39,1 тис., або 86,7 % [у 2008 р. — 86,3 %]¹ від кількості розглянутих подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. У тому числі кількість подань органів досудового слідства про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту стосовно неповнолітніх осіб, що надійшли до судів порівняно з 2008 р. зменшилася на 14,4 % і становила 1,2 тис. Суди задовольнили 977 таких подань, або 81,2 % [80,1 %] від кількості розглянутих.

Крім того, у 2009 р. суди розглянули 3,4 тис. подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту осіб, які перебували на волі. Із них задоволено 2,9 тис. подань (суди надали дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого і доставку до суду під вартою відповідно до положень ч. 4 ст. 165² КПК), або 87,3 % від кількості розглянутих таких подань.

Також на розгляд до судів надійшло 12,7 тис. подань органів досудового слідства про продовження строків тримання під вартою, що на 9,1 % більше порівняно з 2008 р. Суди розглянули 12,6 тис. таких подань, що на 8,7 % більше; із них задоволено 12,2 тис., або 97,1 % [97,1 %].

Минулого року на розгляд до апеляційних судів надійшло 4,6 тис. апеляцій на постанови місцевих судів про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що на 16 % більше порівняно з

2008 р. Розглянуто 4,3 тис. апеляцій обвинувачених та їх захисників на постанови судів про застосування цього запобіжного заходу, що на 16,8 % більше; задоволено 674 таких подання, або 1,7 % [1,6 %] від кількості винесених місцевими судами постанов про взяття під варту.

На постанови місцевих судів про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на розгляд до апеляційних судів надійшло 3,7 тис. апеляцій, що на 19,6 % більше порівняно з 2008 р. Розглянуто 3,6 тис. таких апеляцій, що на 19,9 % більше; задоволено 914 апеляцій, або 15,2 % [14 %] від кількості винесених місцевими судами постанов про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

До апеляційних судів у 2009 р. також надійшла 901 апеляція на постанови місцевих судів про продовження строків тримання під вартою, що на 20,5 % більше порівняно з 2008 р. Розглянуто 850 таких апеляцій; задоволено 78 апеляцій, або 0,6 % [0,7 %] від кількості винесених місцевими судами постанов про продовження строків тримання під вартою. На постанови місцевих судів про відмову в продовженні строків тримання під вартою надійшло 65 апеляцій, що на 5,8 % менше порівняно з 2008 р. Розглянуто 63 такі апеляції; задоволено 30 апеляцій, або 8,1 % [8,8 %] від кількості винесених місцевими судами постанов.

За результатами розгляду справ суди взяли під варту 7,7 тис. осіб, що на 10,3 % більше порівняно з 2008 р. Водночас кількість осіб, звільнених з-під варту, зменшилася на 9,3 % і становила 6,1 тис., у тому числі 3,8 тис. осіб, або 62,6 % [65 %], — у зв'язку із засудженням особи до інших видів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі на певний строк; 37 осіб [49] — у зв'язку із постановленням стосовно особи виправдувального вироку.

За результатами розгляду кримінальних справ в апеляційному порядку було звільнено з-під варту 511 осіб [653]; судом касаційної інстанції — 23 особи [53].

Подання органів досудового слідства, прокурорів про обрання запобіжних заходів

Відповідно до ч. 1 ст. 155 КПК та роз'яснень, що містяться у п. 3 постанови Пленуму № 4, взяття під варту на стадіях дізнання і досудового слідства застосовується лише в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки та коли є достатні підстави вважати, що особа може ухилитися від слідства й суду або виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі чи продовжувати злочинну діяльність.

¹ Тут і далі у квадратних дужках наведено дані за 2008 р.

У виняткових випадках цей запобіжний захід може бути застосовано у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, при цьому винятковість має бути обґрунтована у поданні про обрання запобіжного заходу і в постанові суду.

Якість та обґрунтованість вивчених подань органів досудового слідства і дізнання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не у всіх випадках відповідали вимогам статей 148, 150 КПК. Основними їх недоліками були неповні дані про підозрювану чи обвинувачену особу, про судимість, не повно зазначалися відомості про злочин, був відсутній протокол затримання особи, не вказані дата й час затримання, недостатня мотивація та обґрунтованість подання.

Окрім того, є випадки, коли у поданні наводяться дані та підстави, що не відповідають дійсності.

Так, слідчий слідчого відділу Новгородківського районного відділу УМВС України в Кіровоградській області звернувся до суду з поданням про обрання щодо Р., підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК, запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, мотивуючи це тим, що підозрюваний ніде не працює, веде кочівний спосіб життя, тому може ухилитися від слідства й суду. Проте в судовому засіданні було встановлено, що Р. має постійне місце роботи, зареєстрований та за тією ж адресою постійно проживає, хворіє на туберкульоз, має на утриманні двох неповнолітніх дітей, позитивно характеризується. Крім того, слідчий не взяв до уваги, що ч. 1 ст. 155 КПК передбачає застосування міри запобіжного заходу — взяття під варту до особи підозрюваної (обвинуваченої) у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, у виняткових випадках, однак виняткові обставини у поданні зазначені не були.

У зв'язку з наведеним Новгородківський районний суд Кіровоградської області постановою від 15 липня 2008 р. у задоволенні подання відмовив.

Поширеними також є випадки, коли органи досудового слідства і дізнання у поданнях про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту зовсім не наводять мотивів на обґрунтування того, що особа, перебуваючи на волі, може перешкоджати встановленню істини у справі, ухилитися від слідства й суду.

Наприклад, слідчий Овруцького районного відділу УМВС України в Житомирській області звернувся до суду з поданням від 11 січня 2008 р. про обрання міри запобіжного заходу у вигляді взяття під варту стосовно С., яка підозрювалась у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК, максимальна межа санкції якої передбачає позбавлення волі на строк до трьох років. При цьому слідчий не зазна-

чив підстави для обрання запобіжного заходу та у чому полягає винятковість цього випадку.

У разі отримання на розгляд необґрунтованих подань органів дізнання чи досудового слідства, судді, відповідно до вимог ст. 165² КПК, вимушені продовжувати строк затримання осіб до 10 (15) діб для отримання необхідних матеріалів, що, таким чином, призводить до порушення конституційних прав осіб, підозрюваних, обвинувачених у вчиненні злочинів.

Відповідно до ч. 3 ст. 165² КПК подання про обрання запобіжного заходу має бути розглянуто протягом 72 год. з моменту затримання підозрюваного чи обвинуваченого. Проте поширеними є випадки, коли в поданні відсутні дані про те, о котрій годині було проведено затримання.

Також непоодинокі випадки, коли подання про обрання запобіжного заходу направляються до суду безпосередньо перед закінченням 72-годинного строку, що позбавляє суд можливості ретельно вивчити матеріали справи, перевірити наявність підстав для обрання підозрюваному (обвинуваченому) запобіжного заходу.

Так, подання від 31 жовтня 2008 р. слідчого слідчого відділу Кіровоградського районного відділу УМВС України в Кіровоградській області про обрання щодо Г., обвинуваченого за ч. 3 ст. 185 КК, запобіжного заходу у вигляді взяття під варту надійшло до Кіровоградського районного суду Кіровоградської області за 30 хв. до закінчення строку його затримання.

За змістом ст. 165² КПК матеріали кримінальної справи надають судді для вивчення безпосередньо орган дізнання, слідчий, прокурор. Ці матеріали в суді не реєструються, а вивчатися суддею вони мають у режимі, що забезпечує нерозголошення даних досудового слідства. Ознайомлення в цьому випадку з кримінальною справою підозрюваного, обвинуваченого, їхніх захисників чи законних представників у суді законом не передбачено.

Наявні випадки, коли слідчі звертаються до суду з поданнями про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту, але на порушення вищезазначених вимог закону не надають на вимогу суду матеріалів кримінальних справ або надають тільки копії деяких процесуальних документів. Суду у такому разі відповідно до п. 6 постанови Пленуму № 4 повертають їх прокуророві без розгляду.

Відповідно до ч. 2 ст. 165³ КПК подання про продовження строку тримання особи під вартою до чотирьох місяців повинно бути подане до суду не пізніше як за п'ять діб до закінчення строку тримання особи під вартою.

Органи досудового слідства не завжди дотримуються зазначених вимог закону і звертаються до судів із відповідними поданнями з порушенням передбачених законом термінів.

Наприклад, 26 травня 2008 р. слідчий слідчого відділу Кіровського районного відділу Кіровоградського міського відділу УМВС України у Кіровоградській області звернувся до Кіровського районного суду м. Кіровограда з поданням про продовження К. строку тримання під вартою, який закінчився 19 травня 2008 р. У той же день суд розглянув подання і продовжив до трьох місяців строк тримання К. під вартою. Таким чином, з 19 по 26 травня обвинувачений утримувався в СІЗО безпідставно.

З цього приводу суд виніс окрему постанову на адресу прокурора Кіровоградської області.

Згідно з вимогами статті 434 КПК взяття під варту як запобіжний захід може застосовуватися до неповнолітнього лише у виняткових випадках, коли це зумовлено тяжкістю злочину, у вчиненні якого обвинувачено неповнолітнього, за наявності підстав та в порядку, передбачених статтями 106, 148, 150, 155 КПК, а також якщо є підстави вважати, що менш суворі запобіжні заходи можуть не забезпечити виконання обвинуваченим процесуальних обов'язків, які випливають із ч. 2 ст. 148 КПК, і його належної поведінки.

У таких випадках подання мають бути обґрунтованими і містити достатні підстави вважати ймовірними можливість ухилитися від слідства й суду, виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі чи продовжувати злочинну діяльність. У зв'язку з наведеним до обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту треба підходити особливо вважено.

Аналіз якості та обґрунтованості подань органів дізнання, слідчих, прокурорів про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту щодо неповнолітніх свідчить про те, що зазначені подання у більшості випадків достатньо обґрунтовані й надходять у виняткових випадках. Проте мають місце й випадки, коли на розгляд судів такі подання вносяться формально, належним чином не обґрунтовані, у них здебільшого звертається увага на тяжкість вчиненого злочину, однак не наводяться докази того, що підозрюваний, обвинувачений має намір ухилитися від слідства чи перешкоджати встановленню істини.

Так, Червонозаводський районний суд м. Харкова постановою від 16 січня 2008 р. відмовив у задоволенні подання слідчого слідчого відділу Червонозаводського районного відділу Харківського міського відділу ГУМВС України у Харківській області про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту стосовно неповнолітнього Х., який обвинувачувався у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 186, ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 186 КК. Зазначене рішення було прийнято після встановлення додаткових, не вказаних у поданні слідчого, даних про особу обвинуваченого та дослідження його ха-

рактеристик з місця проживання і навчання, які не були слідчим витребуваними та долученими до справи, до того ж суд узяв до уваги клопотання педагогічного колективу ліцею, де навчався підліток, про передачу неповнолітнього на поруки.

Згідно з матеріалами кримінальної справи за обвинуваченням неповнолітнього Х. у подальшому він не ухилився від явки до суду і вироком від 19 червня 2008 р. був засуджений до позбавлення волі та звільнений від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК.

Згода прокурора на внесення подання органів дізнання та досудового слідства до суду — одна з форм прокурорського нагляду, передбаченого п. 3 ст. 121 Конституції. Відповідно до вимог ст. 165² КПК питання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту своїм поданням порушує орган дізнання чи досудового слідства за згодою прокурора або ж сам прокурор. В обох випадках прокурор зобов'язаний ознайомитися з усіма матеріалами, що дають підстави для взяття особи під варту, перевірити законність та обґрунтованість подання, зокрема законність одержання доказів, їх достатність для обвинувачення. Однак ці вимоги закону виконуються не завжди.

Таким чином, суди не повинні брати до провадження подання, внесені відповідно до ст. 165² КПК, якщо на порушення ч. 2 цієї статті вони не були погоджені з прокурором, або той із ними не погодився, або з подання незрозуміло, який саме прокурор (його посада і прізвище) дав згоду.

Суди всупереч зазначеним вимогам приймають до провадження такі подання, які не були погоджені з прокурорами.

Наприклад, Харківський районний суд Харківської області постановою від 26 листопада 2008 р. відмовив у задоволенні подання слідчого про обрання щодо Б., підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК, запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, оскільки до суду було направлено ксерокопію раніше поданого подання, затвердженого Харківським міжрайонним прокурором та за яким 19 листопада 2008 р. було винесено постанову про продовження строку його затримання в порядку ст. 115 КПК. У зв'язку з тим, що нове подання слідчого складено не було, не погоджене із прокурором, він не був ознайомлений з матеріалами, які долучені до кримінальної справи після 19 листопада 2008 р., не перевіряв законність одержання доказів, їх достатність для обвинувачення, з рішенням районного суду погодився й Апеляційний суд Харківської області.

Інший приклад. Слідчий прокуратури Волинської області вніс до Любомльського районного суду Волинської області подання про продовження до трьох місяців строку тримання під вартою обвинуваченого Р., яке не було погоджено з прокурором.

Суд постановою від 7 вересня 2008 р. відклав розгляд цього подання, хоча повинен був не брати до провадження таке подання, а повернути його слідчому для належного оформлення.

Судовий розгляд подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою

Керуючись статтями 165¹ та 165² КПК суди повинні вимагати від органу дізнання, слідчого чи прокурора, щоб подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту містило необхідні реквізити (найменування органу, який вносить подання; дані про погодження подання з прокурором (у разі внесення його органом дізнання чи слідчим); прізвище, ім'я та по батькові особи, щодо якої вноситься подання; дату й місце її народження); посилання на обставини, зазначені у ст. 150 КПК; дані про злочин, у вчиненні якого особа підозрюється, обвинувачується, та його кримінально-правову кваліфікацію; підстави для обрання запобіжного заходу. Водночас не завжди суди та відповідні органи дотримуються зазначених вимог закону.

Постанови про обрання запобіжного заходу та продовження строків тримання під вартою з урахуванням вимог статті 62 Конституції та п. 2 ст. 6 Конвенції мають бути викладені у формулюваннях, які забезпечують дотримання принципу невинуватості особи. При розгляді подання про взяття під варту суддя не вправі досліджувати докази і давати їм оцінку чи в інший спосіб перевіряти доведеність вини підозрюваного, обвинуваченого, розглядати й вирішувати питання, які повинен вирішувати суд під час розгляду справи по суті обвинувачення. Проте поширеними є випадки, коли в постановах про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту суди наперед зазначають, що вина осіб щодо яких внесено подання, повністю підтверджується матеріалами справи та навіть є випадки, коли суди в таких постановах визнають кваліфікацію дій підозрюваних правильною.

Так, Попільнянський районний суд Житомирської області постановою від 10 жовтня 2008 р. обрав щодо підозрюваного у вчиненні злочину Ч. запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Із зазначеної постанови убачається, що суд визнав Ч. винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 289 КК, та навів докази його вини, чим грубо порушив вимоги ст. 62 Конституції та п. 2 ст. 6 Конвенції щодо дотримання принципу невинуватості осіб.

У розгляді подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту участь прокурора,

а також підозрюваного, обвинуваченого, щодо якого надійшло подання, є обов'язковою.

Участь у судовому засіданні прокурора має важливе значення для повного, об'єктивного й оперативного розгляду подань про обрання запобіжних заходів, оскільки суддя приймає рішення, вислухавши його думку. Проте трапляються випадки неявки прокурорів у судові засідання для розгляду подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Наприклад, прокурор Старовижівського району Волинської області не з'явився в судові засідання для участі в розгляді подання про обрання щодо обвинуваченого О. запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Старовижівський районний суд Волинської області 5 грудня 2008 р. на порушення вимог ч. 5 ст. 165² КПК розглянув подання та виніс постанову про відмову в його задоволенні.

А Погребищенський районний суд Вінницької області постановою від 6 червня 2008 р. змінив стосовно Ш., обвинуваченого за ч. 2 ст. 190 КК, запобіжний захід з підписки про невиїзд на взяття під варту. Подання слідчого суд на порушення вимог ст. 165² КПК розглянув без участі обвинуваченого та його захисника. Крім того, матеріали справи не містять даних, які б свідчили, що Ш. був повідомлений про виклик його до слідчого та не з'явився для допиту. У постанові також не наведені факти, які давали б підстави для зміни запобіжного заходу.

Апеляційний суд Вінницької області ухвалою від 7 липня 2008 р. поновив строк на оскарження постанови районного суду та скасував її з направленням на новий судовий розгляд.

Неявка захисника чи законного представника підозрюваного, обвинуваченого, крім захисника, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 45 КПК, не перешкоджає розгляду подання, якщо їм було повідомлено про його час і місце.

Разом з тим є факти недотримання судами зазначених вимог.

Також суди на порушення вимог ч. 1 ст. 45 КПК допускають випадки розгляду подань про обрання запобіжних заходів щодо неповнолітніх осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, без участі захисників.

Наприклад, Кіровський районний суд м. Макіївки Донецької області постановою від 23 листопада 2008 р. обрав стосовно обвинуваченої неповнолітньої Ч. запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Судове засідання на порушення вимог ст. 45 КПК було проведене без участі захисника, який раніше вже брав участь під час проведення слідчих дій та при вирішенні питання про продовження строку затримання підозрюваної Ч.

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 165¹ КПК постановою про застосування, скасування чи зміну запо-

біжного заходу негайно оголошуються під розписку особі, щодо якої вона винесена. Одночасно особі роз'яснюються порядок і строки оскарження постанови або ухвали. Проте суди не у всіх випадках виконують зазначені вимоги.

Зокрема, такі недоліки мали місце під час винесення Баранівським районним судом Житомирської області постанови від 23 травня 2008 р. про застосування щодо М., який підозрювався у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК, запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Суддя вправі продовжити строк затримання або затримати підозрюваного, обвинуваченого в порядку, передбаченому ч. 9 ст. 165² КПК, лише з метою додаткового вивчення даних про його особу чи для з'ясування інших обставин, які мають значення для обрання запобіжного заходу та за наявності підстав для його застосування. Таке затримання може застосовуватися в разі, коли є сумніви щодо необхідності обрання стосовно особи запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або з метою надання підозрюваному, обвинуваченому та іншим особам можливості внести визначену судом заставу.

Постанова судді, ухвалена в порядку, передбаченому ч. 9 ст. 165² КПК, має бути мотивована. У ній обов'язково має бути зазначено, які саме дані про особу чи інші обставини слід додатково з'ясувати, які конкретні дії і ким саме мають бути вчинені тощо.

Узагальнення засвідчило, що деякі постанови не відповідають зазначеним вимогам. Зокрема, суди в таких постановках не конкретизують, на якій підставі продовжується строк затримання, зазначаючи лише про невиконання усіх необхідних процесуальних дій, та при цьому не вказують яких саме, або не вказують які саме дані про особу необхідно з'ясувати.

Так, Нововоронцовський районний суд Херсонської області постановою від 8 грудня 2008 р. продовжив до 10 діб строк затримання Ч., підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК. Однак суд у постанові не зазначив, які саме дані про особу підозрюваного чи обставини треба додатково з'ясувати, які дії процесуального та іншого характеру і ким саме мають бути вчинені.

Відповідно до ч. 9 ст. 165² КПК суд лише за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого вправі продовжити строк затримання до 15 діб для з'ясування обставин, які мають значення для прийняття рішення щодо обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Однак на порушення цих вимог закону Куйбишевський районний суд м. Донецька постановою від 23 червня 2008 р. продовжив строк затримання підозрюваного М. до 15 діб. При цьому в матеріалах справи є лише згода останнього на продовження затримання, а не клопотання про це.

Як вимагає кримінально-процесуальний закон, судам необхідно дотримуватися передбаченої ч. 3 ст. 165³ КПК процедури розгляду подання слідчого чи прокурора про продовження строку тримання під вартою. Розглядаючи таке подання, суд повинен не тільки з'ясувати обставини, з якими закон пов'язує можливість обрання цього запобіжного заходу (статті 148, 150, 155, 165² КПК), а також умови, за яких продовження строку є можливим (ст. 156 КПК), та що строки проведення досудового слідства продовжені відповідно до ст. 120 КПК (п. 19 постанови Пленуму № 4).

Разом з тим трапляються випадки, коли суди залишають вищезазначені положення поза увагою та задовольняють подання слідчих органів без ретельного і повного з'ясування цих обставин.

Так, Буринський районний суд Сумської області постановою від 22 травня 2008 р. задовольнив подання слідчого слідчого управління УМВС України у Сумській області та продовжив строк тримання під вартою обвинуваченого С. до чотирьох місяців. При цьому ні з матеріалів подання, ні із судового рішення неможливо встановити через відсутність копій відповідних процесуальних документів чи посилення на них, коли обвинувачений був затриманий та яким органом і коли стосовно нього був обраний запобіжний захід у вигляді взяття під варту, коли спливає термін перебування С. під вартою (ч. 4 ст. 156 КПК).

Запобіжний захід скасовується або змінюється, коли зникає необхідність у запобіжному заході або в раніше обраному запобіжному заході. Встановивши підстави для зміни або скасування запобіжного заходу, суд своєю постановою відмовляє у продовженні строку тримання під вартою і може змінити (скасувати) цей запобіжний захід, обравши інший. У такому випадку в мотивувальній частині постанови обґрунтовується застосування саме цього заходу, а в результативній частині зазначається, який захід застосовано, а також наводиться перелік обов'язків, які в зв'язку з цим покладаються на підозрюваного, обвинуваченого.

Суди у постановках про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не завжди зазначають про початок строку тримання осіб під вартою, через що виникають певні проблеми при виконанні таких постанов.

Такий недолік при виконанні постанови Іванчівського районного суду Волинської області від 3 жовтня 2008 р. про взяття під варту обвинуваченого Г. спонукав начальника Луцького СІЗО направити до суду листа з проханням роз'яснити, з якого часу починається відлік строку тримання зазначеної особи під вартою.

Найбільш поширеними підставами для скасування судових рішень, ухвалених місцевими судами в порядку статей 165², 165³ КПК, є недотри-

мання судами вимог ст. 165¹ КПК щодо змісту постанови та не дослідження обставин, які згідно зі статтями 148, 150 КПК підлягають обов'язковому з'ясуванню для прийняття обґрунтованого та об'єктивного рішення.

Відповідно до ст. 150 КПК при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу, крім обставин, зазначених у статті 148 цього Кодексу, враховуються тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа, її вік, стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан, вид діяльності, місце проживання та інші обставини, що її характеризують.

Як засвідчило узагальнення, у багатьох випадках суди не враховують такі вимоги закону: ні з протоколів судових засідань, ні з постанов судів не вбачається, що при обранні запобіжних заходів враховувалися обставини, зазначені у ст. 150 КПК. Це також ставало підставою для скасування таких постанов апеляційними судами.

Так, Іванівський районний суд Херсонської області постановою від 17 листопада 2008 р. обрав щодо Ш. запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Однак в матеріалах зазначеної справи є тільки подання слідчого про обрання запобіжного заходу обвинуваченому, протокол судового засідання та постанова суду. З протоколу судового засідання не убачається, що суд при розгляді цього подання вивчив усі необхідні матеріали.

Апеляційний суд Херсонської області скасував цю постанову суду як незаконну.

Непоодинокі випадки невиконання як судами, так і органами досудового слідства вимог закону при вирішенні питання про взяття під варту у разі, коли особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання на строк не більше трьох років позбавлення волі. Винятковість застосування такої міри запобіжного заходу має бути належним чином обґрунтована в постанові суду, а на підставі наявних у справі фактичних даних із певною вірогідністю можна стверджувати, що інші запобіжні заходи не забезпечать належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Наприклад, Скадовський районний суд Херсонської області постановою від 7 листопада 2008 р. обрав запобіжний захід у вигляді взяття під варту щодо Л., обвинуваченої у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК, санкцією якої передбачено позбавлення волі до трьох років та інші більш м'які види покарань. Проте ні у поданні слідчого про обрання запобіжного заходу, ні у постанові районного суду не зазначені виняткові обставини, які б давали підстави для взяття обвинуваченої під варту.

Апеляційний суд Херсонської області ухвалою від 10 листопада 2008 р. змінив постанову районно-

го суду, обравши обвинуваченій Л. запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд.

Не завжди суди враховують вимоги статей 84, 87 КПК, якими передбачено обов'язкове ведення протоколу в судових засіданнях суду першої інстанції, а також роз'яснення п. 9 постанови Пленуму № 4 про те, що він ведеться і під час розгляду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Так, Личаківський районний суд м. Львова 22 серпня 2008 р. розглянув справу про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту щодо В., в якій міститься постанова про обрання запобіжного заходу, а протокол судового засідання відсутній.

Велике значення для своєчасного поновлення порушених прав затриманої особи має оперативність здійснення правосуддя, у тому числі розгляду апеляцій на постанови суду, винесені в порядку, передбаченому статтями 165², 165³ КПК, які подаються протягом трьох діб з дня винесення постанови. Тому суди повинні невідкладно витребувати необхідні для розгляду апеляції матеріали та вживати заходів для негайного перегляду цих справ.

* * *

1. Аналіз статистичних даних свідчить про зростання кількості осіб, щодо яких обрано та продовжено запобіжний захід у вигляді взяття під варту, в тому числі й взятих під варту за наслідками розгляду кримінальних справ. Водночас дещо знизилась якість розгляду судами справ цієї категорії.

2. Проведене узагальнення засвідчило, що якість та обґрунтованість подань органів досудового слідства і дізнання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не у всіх випадках відповідають вимогам статей 148, 150 КПК. Основними їх недоліками є неповні дані про підозрювану чи обвинувачену особу, відомості про судимість, не повно вказуються відомості про злочин, відсутні протоколи затримання особи, дата й час затримання, недостатня мотивація та обґрунтованість подання.

3. Органи дізнання, досудового слідства та прокурори вносять на розгляд судів не обґрунтовані належним чином зазначені подання. У таких поданнях здебільшого звертається увага на тяжкість вчиненого злочину та не наводяться докази того, що підозрюваний, обвинувачений має намір ухилитися від слідства чи перешкоджати встановленню істини у справі.

4. Поширеними є випадки, коли органи досудового слідства чи дізнання направляють до суду подання про обрання запобіжних заходів безпосе-

редньо перед закінченням встановленого законом строку, що позбавляє суд можливості ретельно вивчити матеріали справи, перевірити наявність підстав для обрання підозрюваному (обвинуваченому) запобіжного заходу.

5. Суди помилково беруть до провадження подання органів дізнання та досудового слідства, якщо вони на порушення вимог ч. 2 ст. 165² КПК не були погоджені з прокурором, або той із ними не погодився, або з подання не зрозуміло, який саме прокурор (його посада і прізвище) дав згоду.

6. У деяких випадках суди при розгляді подань про взяття під варту неправомірно досліджують докази і дають їм оцінку, перевіряють доведеність вини підозрюваного (обвинуваченого), вирішують ті питання, які повинен вирішувати суд під час розгляду справи по суті обвинувачення.

7. Поширеними є факти розгляду подань про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту за відсутності захисників чи законних представників підозрюваних, обвинувачених, а також за відсутності даних щодо їх повідомлення про час і місце розгляду.

8. Також суди на порушення вимог ч. 1 ст. 45 КПК допускають окремі випадки розгляду подань про обрання запобіжних заходів щодо неповнолітніх осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, без участі їх захисників.

9. Суди не у всіх випадках конкретизують підстави, за наявності яких продовжують строк затримання, а у постановках лише зазначають про невиконання процесуальних дій, при цьому не вказують, яких саме, або не зазначають які саме дані про особу необхідно з'ясувати.

нання процесуальних дій, при цьому не вказують, яких саме, або не зазначають які саме дані про особу необхідно з'ясувати.

10. Суди у постановках про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не завжди зазначають про початок строку тримання осіб під вартою, через що виникають певні труднощі при виконанні таких постановок.

11. Суди, обираючи запобіжні заходи у вигляді взяття під варту особам підозрюваним або обвинуваченим у вчиненні злочинів, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, належним чином не обґрунтовують винятковість цього запобіжного заходу.

12. Не завжди суди враховують вимоги статей 84, 87 КПК, а також роз'яснення п. 9 постанови Пленуму № 4, якими передбачено обов'язкове ведення протоколу в судових засіданнях під час розгляду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

З метою усунення виявлених під час узагальнення у роботі судів недоліків і поліпшення якості розгляду справ зазначеної категорії вирішено направити витяг із узагальнення місцевим судам і з метою поліпшення стану справ з якістю та обґрунтованістю подань органів досудового слідства і дізнання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою направити відповідного листа до Генеральної прокуратури України.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

(Закінчення. Початок ухвали на с. 20)

У вирокі щодо Б. при призначенні найбільш суворого покарання суд зазначив, що враховує стан його здоров'я і настання тяжких наслідків у виді смерті потерпілого. На інші обставини, що характеризують особу засудженого та за якими підвищується ступінь суспільної небезпечності його або вчиненого ним злочину, для обґрунтування висновку про обрання виду покарання суд не послався.

Колегія суддів вважає, що таке формулювання висновку суду про необхідність обрання Б. покарання у виді довічного позбавлення волі не ґрунтується на законі, оскільки настання смерті потерпілого є ознакою складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 115 КК, а стан здоров'я винної особи не може бути підставою для обрання їй найбільш суворого покарання.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила змінити вирок Апеляційного суду Одеської області від 29 квітня 2009 р. щодо Б.: виключити з вироку посилання суду при призначенні йому покарання на настання тяжких наслідків у виді смерті потерпілого; пом'якшити Б. покарання за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК до 15 років позбавлення волі.

На підставі ч. 2 ст. 71 КК за сукупністю вироків шляхом часткового складання призначеного покарання та невідбутої частини покарання за вироком Іллічівського міського суду Одеської області від 18 квітня 2005 р. призначила Б. остаточне покарання у виді позбавлення волі строком на 20 років.